

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

خلاصه جلسه گذشته

در جلسه گذشته به حکم سفر اختیاری در ماه رمضان، با تاکید بر آیه «فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ»، پرداخته شد. برخی فقها نظیر ابو الصلاح حلبی معتقدند سفر در این ماه بدون ضرورت حرام است. آیه مذکور معافیت از روزه را برای کسانی که مریض یا در سفر هستند، بیان می‌کند. در این آیه، «علی سفر» به معنای سفر پیش از آغاز رمضان است و نشان‌دهنده معافیت در صورت اضطرار است. همچنین، طبق نظر حضرت استاد قیاس سفر در رمضان با تغییر موضوع نماز صحیح نیست، زیرا در خصوص سفر در ماه رمضان ما آیه ای داریم که ظهور در این دارد که سفر در ماه رمضان را صرفاً در صورت اضطرار جایز می‌داند و جواز مطلق سفر اختیاری را افاده نمی‌کند.

جمع بندی دلالت آیه در عدم جواز سفر

نخستین نکته‌ای که در مساله حکم سفر اختیاری در ماه رمضان باید بررسی شود، دلالت آیه شریفه است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ» [1]؛ آیه تصریح دارد که هر کس که ماه رمضان را درک کند و حاضر باشد، باید روزه بگیرد. اما در ادامه نمی‌فرماید «و من لم يشهد الشهر» تا بتوان برداشت کرد که مفهوم مخالف آن، جواز ترک حضر به صورت مطلق باشد. بلکه می‌گوید: «و من كان مريضاً أو على سفر». در اینجا، تعبیر «علی سفر» به‌گونه‌ای است که ظاهر آن بر سفری دلالت دارد که فرد آن را عمداً اختیار نکرده، بلکه ماه رمضان رسیده و او در حال سفر است. بنابراین، اگر ماه رمضان آغاز شد و شخص در حال سفر بود، تکلیف روزه از او ساقط می‌شود و باید قضای آن را در روزهای دیگر به‌جا آورد.

اما از تعبیر «فمن شهد منكم الشهر فليصمه» جواز خروج اختیاری از حضر و رفتن به سفر در ماه رمضان برداشت نمی‌شود. این جمله ظهور روشنی در وجوب اقامت و روزه‌داری دارد، نه اینکه بگوید تنها در صورت حضور در وطن، روزه واجب است، بلکه حکم خداوند بر این است که فرد در ماه رمضان در وطن بماند و روزه بگیرد.

علاوه بر این، برخی از روایاتی که در ادامه بررسی خواهد شد، مؤید همین برداشت از آیه شریفه هستند. یعنی اگر تنها این آیه در دسترس بود و هیچ روایت دیگری وجود نداشت، آیه بر عدم جواز سفر اختیاری در ماه رمضان دلالت داشت. زیرا از تعبیر «فلیصمه» استفاده می‌شود که چیزی که منجر به ابطال روزه شود، جایز نیست. بنابراین، از آیه چنین برداشت می‌شود که ترک حضر و انجام سفر در ماه رمضان به‌صورت اختیاری، جایز نیست.

بررسی روایات با موضوع سفر در ماه رمضان

در جلد دهم وسائل الشیعه، چاپ آل البیت، ابواب من یصح منه الصوم، باب سوم، روایاتی درباره حکم سفر در ماه رمضان ذکر شده است، بر اساس این عنوان، صاحب وسائل معتقد است که سفر اختیاری در ماه رمضان تا شب بیست و سوم مکروه است، مگر در مواردی همچون ضرورت یا انجام طاعت، مانند حج، عمره، تشییع جنازه مؤمن، یا استقبال از او.

روایاتی که در این باب نقل شده‌اند، به دو دسته تقسیم می‌شوند؛ دسته اول روایاتی که به‌طور مطلق سفر در ماه رمضان را جایز نمی‌دانند و دسته دوم روایاتی که سفر را تنها در مواردی مانند ضرورت یا طاعت مجاز می‌دانند.

بر اساس این روایات، دیدگاه مشهور فقها این است که سفر در ماه رمضان اختیاری و بدون عذر مکروه است، ولی بعد از شب بیست و سوم این کراهت برداشته می‌شود. اما برخی روایات، جواز سفر را به موارد خاصی مانند حج، عمره، و سایر اعمال طاعت محدود کرده‌اند.

1. صحیحہ حلبی

روایت نخستین، صحیحہ حلبی است که صدوق با اسناد خود از حلبی از امام صادق (علیه‌السلام) نقل کرده است.

مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْحَلْبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَدْخُلُ شَهْرَ رَمَضَانَ، وَهُوَ مُقِيمٌ لَا يُرِيدُ بَرَاحاً ثُمَّ يَبْدُو لَهُ بَعْدَ مَا يَدْخُلُ شَهْرَ رَمَضَانَ أَنْ يُسَافِرَ فَسَكَتَ فَسَأَلْتُهُ غَيْرَ مَرَّةٍ فَقَالَ يُقِيمُ أَفْضَلَ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لَهُ حَاجَةٌ لَا بُدَّ لَهُ مِنَ الْخُرُوجِ فِيهَا أَوْ يَتَخَوَّفَ عَلَى مَالِهِ. [2]

امام (ع) در پاسخ به این پرسش که اگر کسی در ابتدای ماه رمضان قصد اقامت داشت ولی بعد تصمیم گرفت به سفر برود، چه حکمی دارد، ابتدا سکوت کردند. پس از تکرار سؤال، فرمودند: «اگر بماند، افضل است، مگر اینکه نیاز ضروری داشته باشد که ناچار از سفر شود، یا نگران از بین رفتن مالش باشد.»

این روایت چند نکته اساسی دارد. نخست آنکه عبارت «یقیم افضل» به معنای برتری اقامت بر سفر است، اما آیا این افضلیت توصیه‌ای است یا وجوبی؟ در برخی موارد مشابه، افضلیت به معنای لزوم و تعین است، مانند آیه «أُولُوا الْأَرْحَامَ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ» [3] که افضلیت تعیینی را می‌رساند.

نکته‌ای که در روایت حلبی وجود دارد، این است که چرا امام (علیه‌السلام) ابتدا در برابر سؤال سکوت کردند؟ این سکوت می‌تواند اشاره‌ای باشد به این که پاسخ کاملاً روشن است و در خود آیه قرآن آمده است. آیه «فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ» به‌وضوح می‌گوید که کسی که در ماه رمضان در وطن خود حضور دارد، باید روزه بگیرد. از این رو، سکوت امام (ع) می‌تواند نشانه‌ای از تأمل و توجه دادن سائل به قرآن باشد، یعنی وجوب اقامت و لزوم روزه‌داری چنان بدیهی است که پاسخ در خود آیه نهفته است و نیازی به تکرار آن نیست.

نکته دیگری که باید بررسی شود، این است که آیا سکوت امام (ع) ناشی از تقیه بوده است یا نه؟ با توجه به اینکه در نهایت پاسخ داده شد که اقامت افضل است و سفر تنها در صورت ضرورت جایز است، به نظر نمی‌رسد که سکوت امام (ع) به خاطر تقیه باشد. بلکه احتمال دارد که این سکوت نوعی هدایت فکری باشد تا سائل خودش با مراجعه به آیه، حکم را استنباط کند.

در نتیجه، می‌توان گفت که این روایت نیز دلالتی قوی بر عدم جواز سفر در ماه رمضان بدون عذر دارد، و تأکید امام (ع) بر افضلیت اقامت، به‌نوعی بیانگر عدم جواز سفر اختیاری و بلکه دلالت بر وجوب اقامت در این ماه است.

2. صحیحہ محمد بن مسلم

روایت دوم، صحیحہ محمد بن مسلم است که با اسناد صحیح از علی بن رزین از محمد بن مسلم از امام باقر (علیه‌السلام) نقل شده است. در این روایت، از امام (ع) پرسیده شد درباره شخصی که در ماه رمضان مقیم بوده و چند روزی روزه گرفته، اما سپس سفری برای او پیش آمد.

وَبِإِسْنَادِهِ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الرَّجُلِ يَعْزُضُ لَهُ السَّفَرُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ، وَهُوَ مُقِيمٌ وَقَدْ مَضَى مِنْهُ أَيَّامٌ فَقَالَ لَا بَأْسَ بِأَنْ يُسَافِرَ وَيُفْطِرَ وَلَا يَصُومَ. [4]

عبارت «يعرض له السفر» نشان می‌دهد که این سفر به دلیل حاجتی ضروری برای او پیش آمده است، این تعبیر، برخلاف حالتی است که شخص از ابتدا قصد سفر دارد یا بعداً تصمیم می‌گیرد که بدون ضرورت سفر کند.

مفهوم این روایت نیز تأییدی بر این است که سفر در ماه رمضان، در صورتی که به اختیار و بدون ضرورت باشد، نهی شده یا حداقل مکروه است.

3. موثق علی بن ابی حمزه از ابی بصیر

حدیث سوم از صدوق نقل شده است که از علی بن ابی حمزه، شخصی که معروف به رأس الواقیه است، نقل کرده است. در حقیقت، روایاتی که علی بن ابی حمزه قبل از واقفیه شدن خود از اهل بیت (علیهم‌السلام) نقل کرده‌اند، قابل قبول است و این روایت نیز از همان دسته روایات است. در این روایت، علی بن ابی حمزه می‌گوید که از امام صادق (علیه‌السلام) در مورد سفر در ماه رمضان سوال کردم.

بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الْخُرُوجِ إِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ، فَقَالَ لَا إِلَّا فِيمَا أُخْبِرُكَ بِهِ خُرُوجٍ إِلَى مَكَّةَ، أَوْ غَزْوٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مَالٍ تَخَافُ هَلَاقَهُ أَوْ أَخٍ تَخَافُ هَلَاقَهُ وَإِنَّهُ لَيْسَ أَخًا مِنَ الْأَبِ وَالْأُمِّ. [5]

امام (علیه‌السلام) فرمودند: «لا»، که این کلمه ظهور در حرمت دارد، سپس به موارد استثنائات حکم می‌پردازند. این استثنائات شامل سفر به مکه برای انجام عمره یا برای انجام حج واجب، (مخصوصاً در گذشته که برای انجام حج واجب از چند ماه قبل باید حرکت می‌کردند) سفر برای جهاد در راه خدا، یا در صورتی که کسی مالی دارد که از خطر از بین رفتن آن می‌ترسد، یا برادری که جان‌ش در خطر است و باید برای نجات او سفر کند. البته نکته مهم در مورد استثنا آخر این است که الزاماً نباید برادر نسبی باشد؛ بلکه برادر دینی نیز می‌تواند شامل این استثنا شود.

کلینی نیز همین روایت را از علی بن حمزه نقل می‌کند، با این تفاوت که در نقل کلینی یک اضافی وجود دارد. به این صورت که امام (علیه‌السلام) می‌فرمایند: «أَوْ أَخٌ تَرِيدُ وَدَاعَهُ»، یعنی مستحب است که فرد برادر مؤمن خود را در سفر مشایعت کند.

4. روایت «الخصال» در استناد به آیه

حدیث چهارم از صدوق در کتاب «الخصال» نقل شده است.

فِي الْخَصَالِ بِإِسْنَادِهِ الْإِتْبَاعِ عَنْ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي حَدِيثِ الْأَرْبَعِمِائَةِ قَالَ: لَيْسَ لِلْعَبْدِ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى سَفَرٍ إِذَا حَضَرَ شَهْرُ رَمَضَانَ، لِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ. [6]

که در آن امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) می‌فرمایند: «لیس للعبد أن یخرج إلى سفر إذا حضر شهر رمضان»، که این جمله ظهور در حرمت سفر در ماه رمضان دارد. در ادامه حدیث آمده است که امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) به آیه شریفه «فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ» استناد می‌کنند، و این به معنای آن است که باید در شهر بماند و روزه بگیرد و حق ندارد به سفر برود.

نکته دقیقی که باید در ذهن داشته باشید این است که اینجا بحث تغییر موضوع مانند نماز قصر و اتمام نیست، که در آن تغییر موضوع بسته به اختیار انسان است. یعنی وقتی در شهر هستیم، نماز را تمام می‌خوانیم، اما اگر سفر کردیم، نماز را قصر می‌خوانیم. در این روایت حضرت امیر (علیه‌السلام) می‌فرمایند که در ماه رمضان باید روزه گرفت، و این حکم به معنای لزوم

ماندن و روزه گرفتن است، لذا به طور قطعی سفر اختیاری در این شرایط حرام است.

5. مرفوعه‌ای از المقنع

حدیث بعدی در کتاب «المقنع» به صورت مرفوعه آمده است، که در آن از امام صادق (علیه‌السلام) سوال می‌شود که آیا بهتر است فرد در ماه رمضان روزه بگیرد یا برادر مؤمنش را که در حال سفر است، مشایعت کند. امام (علیه‌السلام) پاسخ می‌دهند که اگر در ماه رمضان باشد، می‌تواند روزه را افطار کند و برادرش را مشایعت کند، زیرا خداوند روزه را از او برداشته است اگر او برادرش را مشایعت کند.

و فِي الْمُقْنَعِ قَالَ: سَأَلَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الرَّجُلِ يُشَيِّعُ أَخَاهُ مَسِيرَةَ يَوْمَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةٍ فَقَالَ إِنْ كَانَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فَلْيُفْطِرْ قُلْتُ أَيُّهُمَا أَفْضَلُ يَصُومُ أَوْ يُشَيِّعُهُ قَالَ يُشَيِّعُهُ إِنْ اللَّهَ قَدْ وَضَعَ عَنْهُ الصَّوْمَ إِذَا شَيَّعَهُ. [7]

البته این روایت از نظر سندی ضعیف است و در عین حال معارض دارد که در حدیث هفتم به آن اشاره خواهیم کرد.

6. موثقه سهل بن زیاد

حدیث دیگری که شیخ طوسی در «التهذیب» از محمد بن احمد بن یحیی نقل کرده، به سند صحیحی از سهل بن زیاد که موثق است، درباره علی بن اسباط نقل شده است. علی بن اسباط که برخی او را از واقفه می‌دانند و گفته شده که او بعداً از واقفی بودن برگشت و توبه کرد، در حالی که برخی معتقدند که همچنان به عنوان واقفی باقی ماند. در هر صورت، در ثقه بودن او بحثی نیست.

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَصْبَاطٍ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: إِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ فَلِلَّهِ فِيهِ شَرْطٌ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ، فَلَيْسَ لِلرَّجُلِ إِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ أَنْ يَخْرُجَ إِلَّا فِي حَاجٍ أَوْ فِي عُمَرَةٍ أَوْ مَالٍ يَخَافُ تَلْفَهُ أَوْ أَخٍ يَخَافُ هَلَاكَهُ وَ لَيْسَ لَهُ أَنْ يَخْرُجَ فِي إِنْتِلَافٍ مَالٍ أَخِيهِ فَإِذَا مَضَتْ لَيْلَةُ ثَلَاثٍ وَ عَشْرِينَ فَلْيَخْرُجْ حَيْثُ شَاءَ. [8]

در این روایت مرسل از امام صادق (علیه‌السلام) آمده است که وقتی ماه رمضان فرا رسید، برای خداوند یک شرط وجود دارد که همان آیه شریفه «فمن شهد منكم الشهر فليصمه» است. امام (علیه‌السلام) در ادامه می‌فرمایند که مرد باید از ورود به سفر خودداری کند و نمی‌تواند از شهر خارج شود مگر در مواردی خاص، مانند حج، عمره، حفظ مال یا نجات جان برادر مؤمنش. همچنین اگر به قصد اتلاف مال برادرش سفر کند، حق ندارد خارج شود. در این روایت، اشاره شده که پس از گذشت شب بیست و سوم ماه رمضان، می‌تواند سفر کند و هیچ مانعی وجود ندارد.

این روایت از نظر سندی اشکال دارد اما چون شهرت فتوایی میان فقهاء طبق آن فتوا داده‌اند و ضعف سند را شهرت جبران می‌کند، می‌توان آن را قابل استدلال دانست.

7. موثقه سماعه از ابی بصیر

حدیث هفتم تنها روایتی است که به مسئله شب بیست و سوم اشاره دارد و بیان می‌کند که اگر این شب گذشت، مانعی برای سفر وجود ندارد. در این حدیث آمده است که محمد بن علی بن محبوب از هارون بن حسن بن محبوب، که نامش تحریف شده و درست باید هارون بن حسن بن جمیله باشد، از سماعه و او از ابی بصیر نقل کرده است.

بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ هَارُونَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ جَمِيلَةَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ يَدْخُلُ عَلَيَّ شَهْرُ رَمَضَانَ، فَأَصُومُ بَعْضَهُ فَتَحْضُرُنِي نَبِيَّةٌ زِيَارَةَ قَبْرِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأُزَوِّرُهُ وَ

أَفْطَرُ ذَاهِباً وَ جَائِئاً أَوْ أُقِيمَ حَتَّى أَفْطِرَ وَ أَزُورُهُ بَعْدَ مَا أَفْطَرُ بِيَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ فَقَالَ لَهُ أَقِمْ حَتَّى تُفْطِرَ قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَهُوَ أَفْضَلُ قَالَ نَعَمْ أَمَا تَقْرَأُ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ. [9]

ابی بصیر از امام صادق (علیه السلام) نقل می‌کند که به امام گفت: ماه رمضان شروع شده و من قصد دارم برخی از روزهای این ماه را روزه بگیرم، اما نیت دارم که به زیارت قبر امام حسین (علیه السلام) بروم. در این حال، باید روزه‌ام را بخورم یا در همان روزه بمانم و بعد از پایان روزه به زیارت بروم؟ امام صادق (علیه السلام) در جواب فرمودند: «بمان تا به روز عید فطر برسی و روزهات را افطار کن». ابی بصیر سپس پرسید: «آیا ماندن بهتر است؟» امام فرمودند: «بله، ماندن افضل از این است که در ماه رمضان به زیارت امام حسین (علیه السلام) بروی».

در این روایت نیز ممکن است افضلیت به معنای افضلیت تفضیلی نباشد، بلکه به این معنا باشد که ماندن در ماه رمضان و تکمیل روزه در آن، برای شخص متعین است. بنابراین، باید این نکته را در نظر داشته باشید تا در جمع‌بندی نهایی به آن اشاره کنم.

8. موثقہ حسین بن المختار

آخرین روایت، روایت شیخ طوسی است که از حیث سند موثق است. این روایت از علی بن السندی، از حماد بن عیسی، از حسین بن المختار، از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است.

عَنْهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ السِّنْدِيِّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: لَا تَخْرُجْ فِي رَمَضَانَ إِلَّا لِلْحَجِّ أَوْ الْعُمْرَةِ أَوْ مَالٍ تَخَافُ عَلَيْهِ الْفَوْتَ أَوْ لِزَرْعٍ يَحِينُ حَصَادُهُ. [10]

امام (علیه السلام) در این روایت فرمودند: در ماه رمضان نباید سفر کنی، مگر برای حج و عمره، یا برای مالی که در از دست دادن آن ترس داری، یا برای زراعتی که زمان برداشت آن فرا رسیده باشد.

جمع بندی استاد

در بررسی این مسئله از منظر اصولی، ابتدا باید گفت که آیه قرآن در ظاهر خود بر حرمت سفر در ماه رمضان دلالت دارد. آیه «فمن شهد منكم الشهر فليصمه» به وضوح بر لزوم اقامت در وطن و حرمت سفر اختیاری دلالت دارد. در این راستا، با توجه به روایات موجود، گفته شده که جواز سفر تنها در صورتی است که فرد همراه با عذر بخواهد سفر کند.

در کلمات مشهور آمده که این آیه و برخی روایات بر حرمت سفر دلالت دارند، اما در عین حال، چون اجماع بر جواز سفر اختیاری در ماه رمضان وجود دارد. در اینجا می‌توان گفت که ممکن است فقهای ما به دلیل وجود یک روایت یا قرینه‌ای خاص، از ظاهر این روایات و حتی ظاهر آیه شریفه دست برداشته باشند. به همین دلیل، ما هم به تبع اجماع فقها، تسلیم می‌شویم و می‌پذیریم که این روایات و آیه شریفه، نیاز به تفسیر و تأویل دارند و نباید به ظاهر ساده و اولیه آن‌ها استناد کنیم.

در نهایت، نتیجه‌گیری این است که سفر در ماه رمضان تنها در مواردی که عذر معتبر باشد جایز است، و در غیر این صورت، کراهت شدید بر سفر اختیاری وجود دارد.

نکته پایانی استاد در بهره‌گیری از ایام ماه رمضان در دعا برای نظام اسلامی

در این ایام پرفضیلت لیالی قدر که فرصتی استثنایی برای دعا و توجه به خداوند فراهم می‌آید، دعا برای امنیت، ثبات، و پیشرفت کشور و نظام اسلامی بسیار مهم است. به‌ویژه در شرایط حساس کنونی، که کشور و مردم با چالش‌های مختلفی دست و پنجه نرم می‌کنند، امیدواریم که خداوند به مسئولین و مردم توفیق دهد تا مشکلات معیشتی و اقتصادی را حل کنند و در مسیر تقویت

دین و ارزش‌های اسلامی حرکت کنند. از خداوند متعال برای حفظ نظام، رفع مشکلات مردم، و پیشرفت کشور در تمامی زمینه‌ها دعای خیر داریم و امیدواریم که با تلاش و همدلی، این موانع برطرف شود و جامعه‌ای اسلامی و متعهد به اصول دین شکل گیرد. ان شاء الله سال جدید، سالی پربرکت و همراه با رشد و تعالی برای همه باشد.

وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ الطَّاهِرِينَ

پاورقی

- [1] قرآن:سوره بقره، آیه 185.
- [2] حر عاملی، محمد بن حسن، «تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة»، ج 10، ص 180، حدیث 1.
- [3] قرآن:سوره انفال، آیه 75.
- [4] حر عاملی، تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، ج 10، ص 181، حدیث 2.
- [5] همان، ج 10، ص 181، حدیث 3.
- [6] همان، ج 10، ص 181، حدیث 4.
- [7] همان، ج 10، ص 182، حدیث 5.
- [8] همان، ج 10، ص 182، حدیث 6.
- [9] همان، ج 10، ص 182، حدیث 7.
- [10] همان، ج 10، ص 182، حدیث 8.

منابع

علاوه بر قرآن.
حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، قم - ایران، مؤسسة آل البيت (علیهم السلام) لإحياء التراث، 1416.